

**ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА США (вересень 1940 – червень 1941 рр.):
ВІД НЕЙТРАЛІТЕТУ ДО СТАНУ НЕВОЮЮЧОГО СОЮЗНИКА****ЖИЛЕНКО Р.В.**

У вересні 1940 року для зовнішньої політики США настав новий період, який можна назвати передвоєнним. Курс на допомогу Англії став твердим і невідворотним. Одночасно Сполучені Штати намагаються використати момент виведення країни в лідери на міжнародній арені. Крім допомоги Британії, Сполучені Штати нарощували тиск на уряд Петена. У вересні 1940 року, під час спроби англійців і де Голя захопити Дакар, найбільш наближену до Латинської Америки точку Африки, Рузвельт відкриває там консульство, щоб проконтролювати дії пропетенівських сил. Ця акція англійців призвела до крайнього загострення їх відносин з Віші. Тому США змушені були попередити Петена, що оголошення війни Англії може коштувати Франції її колоній в Західній півкулі. США значно посилити свій тиск на Францію в жовтні, коли стало відомо про переговори між Гітлером і Петеном. Однак, не дивлячись ні на що, можна твердити, що в цей час домінуючим і, до певної міри, єдиним напрямком зовнішньої політики країни стала Англія. Відносини між країнами ставали тіснішими так швидко, що вже в червні Черчілль вважав вступ США до війни справою найближчого часу, а саме: закінчення президентських виборів і зміни громадської думки. Остання, на думку прем'єра, повинна була дуже швидко змінитися, "коли люди в Сполучених Штатах побачать містечка і міста Англії, імена яких носять американські міста і містечка, зруйнованими і знищеними, вони захочуть війни" [1]. Політика США в інших регіонах підпорядковується і йде в руслі цього стратегічного напрямку. 13 серпня 1940 року президент повідомив прем'єр міністра про готовність надати Англії есмінці. В травні, під час битви за Францію, в такому проханні було відмовлено [2]. Раніше навіть було відкинуто прохання про купівлю транспортних кораблів [3]. Розуміння небезпеки змусило США тепер самим пропонувати есмінці. Однак державний департамент виступив проти безкорисної передачі есмінців.

Тоді президент вирішив досягти мети одночасно в трьох напрямках: допомогти Англії, укріпити обороноздатність Західної півкулі і зробити крок до світового панування. Шляхом досягнення цієї мети стало питання про передачу англійських військово-морських і військово-повітряних баз в Атлантиці. Крім цього, підні-

малось питання про майбутнє англійського флоту в разі поразки Великобританії. "Він [Рузвельт – Р.Ж.] хотів отримати завірення в тому, що у випадку розгрому Великобританії англійський флот не капітулює і не буде потоплений, а буде продовжувати боротьбу за імперію за океаном" [4].

Англія, перебуваючи в крайній ситуації, здається, була згодна на все. 15 серпня 1940 року Черчілль в телеграмі президенту США повідомляв: «...ніхто з нас ніколи не купить миру ціною капітуляції або шляхом потоплення нашого флоту... Що стосується військово-морських і військово-повітряних баз, то я повністю згоден з Вашою пропозицією про здачу їх в оренду на 99 років, що є для нас значно легшою справою, ніж метод купівлі» [5]. Другого вересня 1940 року була досягнута і підписана угода. США діставали в оренду вісім морських і повітряних баз на островах Ньюфаундленд, Бермудських, Ямаїці, Сент-Луїсі, Тринідаді, Антигуа, Багамських і в Британській Гвіані [6]. Вони отримали також обіцянку Англії «не знищувати і не здавати свій флот навіть в разі окупації Англії, а спрямувати його для захисту інших частин Британської імперії» [7]. Ця угода в значній мірі задовольняла і ізоляціоністів, оскільки обійшлась США лише в 4–5 тис. доларів за корабель, вони були уже дуже застарілими. 250 тис. доларів явно не були платою за бази. В чому ж причина такої легкої згоди Великобританії на нееквівалентний обмін? Вона заключається в тому, що ця згода перетворювала США в очах Англії і світу з «нейтральної» в «невоюючу» країну з усіма наслідками, що випливають. «Наслідки цього для Європи виявилися величезними» [8]. Безумовно, ця угода стала переломною. «З підписанням цієї угоди було зроблено великий крок на шляху створення англо-американського блоку» [9]. Поступове формування цього альянсу президент вже не приховував. В посланні до Петена в листопаді 1940 року Рузвельт, зокрема, говорить: «Якщо обставини складуться невдало, то це може створити серйозну загрозу для нас обох [Англії. США – Р.Ж.]» [10]. В жовтні 1940 року Британія просить надати їй озброєння для 10 дивізій вже не 14 тисяч, а 26 тис. літаків. Незважаючи на фантастичність цифр, Рузвельт погоджується. Нацисти покладали певні надії на президентські вибори в США, сподіваючись, що

можлива невдача Рузвельта призведе до припинення американської допомоги Великобританії [1]. Але сталося все навпаки. П'ятого листопада 1940 року Рузвельта було переобрано президентом на третій строк і допомога Англії ще більше активізувалася. Виступаючи сьомого листопада президент заявив, що Англія отримає половину всього знову виробленого в США військового обладнання, включаючи і останні моделі бомбардувальників. При цьому виникла проблема, розв'язання якої і завершило формування англо-американського блоку. Це проблема платежів. На початок листопада англійці замовили в США озброєнь на п'ять мільярдів доларів, а готівкою мали вже менше двох мільярдів. «Ми [Англія – Р.Ж.] не змогли б оплатити і половини того, що замовили, а подальше розширення війни вимагало від нас в десять разів більшого» [12]. В принципі, для США існували два шляхи вирішення цієї проблеми. Почекати, доки Англія повністю розориться, і тоді підібрати їй залишки або негайно вступити у війну. Стосовно першого шляху, то він став неможливим із-за блискучого таланту політичного керівника Рузвельта. Він справедливо вважав, що Німеччина може випередити США в підбиранні уламків імперії. Ще більшу роль відіграв блискучий талант прем'єр-міністра Черчілля, який зрозумів, що імперія пройшла Zenit своєї могутності, і знайшов сили заявити в посланні від 6 листопада 1940 року про це, і про те, що Англія готова сама поділитися з США. «Ми не зможемо після війни закуповувати в Сполучених Штатах більше того, що ми будемо експортувати туди в залежності від Ваших тарифів і інтересів Вашої промисловості і економіки» [13]. Тим більше цей шлях вирішення проблеми не тільки не давав можливості уникнути війни, але й вимальовував перспективу війни на багато фронтів без союзників. Другий шлях було представлено планом військовоморського командування США «ДОГ» від 12 листопада 1940 року. В плані розглядалися різні перспективи країни стосовно війни. На думку офіцерів військовоморського департаменту, США могли вступити або уникнути вступу до війни наступним чином:

а) війна з Японією, в якій ми не матимемо союзників;

б) війна з Японією, в якій ми маємо Британську імперію, або Британську імперію і Голландську Східну Індію в якості союзників;

в) війна з Японією, в якій їй допомагають Німеччина і Італія, а нам допомагають, або не допомагають союзники;

г) війна з Німеччиною і Італією, в яку Япо-

нія не буде безпосередньо втягнутою, і в якій ми будемо в стані союзників з Британією;

д) залишитись осторонь війни і зосередитись виключно на розбудові обороноздатності Західної півкулі, плюс забезпечення мирними засобами наших інтересів на Далекому Сході, і плюс також продовження матеріальної допомоги Великобританії» [14].

Розглянувши всі перспективи, адмірал Старк разом зі своїми офіцерами робив висновки, які зводились до наступного: «Існування Британської імперії разом зі створенням потужних збройних сил в Америці – найкращий спосіб забезпечити статус-кво в західній півкулі і досягти наших основних національних цілей» [15]. Передбачалось також застосування американських збройних сил. Третього грудня 1940 року військовий міністр Стіммпсон і морський міністр Нокс запропонували організувати охорону англійських конвоїв на всьому шляху слідування до Британських островів американськими есмінцями. На кінець 1940 – початок 1941 років ця проблема набула особливо гострого звучання. Держдепартамент був буквально завалений повідомленнями про втрати, які ніс англійський торговельний флот [16, 17, 18, 19]. «Ситуація з морськими перевезеннями не така обнадійлива, як це виглядає на поверхні» [20]. Рузвельт, хоч і розумів неминучість втягнення Америки у війну, був проти такого швидкого рішення. США ще не були до цього готові, оскільки будівництво повномасштабного флоту намічали завершити лише до 1946 року.

Значимо, що питання про те, щоб просто відвернутися від конфлікту в Європі, було відкинуто самим ходом подій. Президент Рузвельт пішов по компромісному шляху. В посланні від 6 листопада Черчілль зазначав: «Хоч ми будемо прикладати всі зусилля і підемо на всілякі жертви щоб платити, я думаю, що ви погодитесь, що було б у принципі не вірно і фактично взаємно не корисно, якщо б в розпалі цієї боротьби Великобританія позбавилася всіх активів і опинилась роздягнутою до нитки після того, як перемогу буде куплено нашою кров'ю... Не тільки англійці зазнали б жорстоких збитків, але і в Сполучених Штатах виникло б масове безробіття в результаті скорочення американського експорту» [21]. Одночасно Англія просила 15 млрд доларів, транспортні кораблі, літаки, гармати, сталь, запасні частини [22]. Задовольнити це прохання можна було лише скасувавши законодавчі акти про нейтралітет. Значною мірою прислужився вирішенню цього питання впливовий громадський комітет «Захисту Америки шляхом надання допомоги

союзникам», який категорично зажадав скасувати закон Джонсона і закон про «нейтралітет». Хоч цю вимогу і було відкинуто по тій же причині, що і план «ДОГ», вона свідчила про значні зрушення серед громадськості, ділових кіл, сенаторів.

Водночас президент виклав своє розуміння подальшої допомоги англійцям на прес-конференції 17 грудня 1940 року в своїй відомій промові про шланг за 15 доларів. «Уявіть собі, що загорівся дім мого сусіда, а у мене ... є садовий шланг... Що ж я роблю? Я не говорю йому... : «Сусіде, цей шланг коштував мені 15 доларів, тобі треба заплатити за нього 15 доларів. Ні!.. Мені не потрібно 15 доларів, мені потрібно, щоб він повернув мій шланг після того, як закінчиться пожежа [23]».

Ідея про можливість оренди озброєнь, на думку Черчілля, з'явилась у керівників США після аналізу історії власного законодавства. Виявилось, що на підставі закону 1882 року воєнний міністр, коли, на його думку, це в інтересах держави, може віддавати в оренду не більше ніж на п'ять років власність армії, якщо в ній немає потреби держави [24]. Таким чином, принцип позики замінюється орендою. Це було прекрасним вирішенням проблеми, оскільки задовольняло як англійців, так і більшість американської громадськості. Говорячи про переваги оренди, «ленд-лізу», Рузвельт вже публічно визнавав можливість війни. «Я прямо говорю американському народу: для США менше шансів опинитися в війні, якщо ми тепер надамо всю можливу допомогу країнам, що захищаються проти країн осі, ніж в тому випадку, якщо ми будемо дивитися крізь пальці на їх поразку... і будемо чекати своєї черги стати жертвою нападу в наступній війні» [25]. В січні 1941 року в сенат було внесено законопроект про «ленд-ліз». В своїй знаменитій промові «Про чотири свободи» Рузвельт чітко мотивує необхідність перетворення країни в «арсенал демократії» [26]. Одночасно 29 січня 1941 року в Вашингтоні почалися англо-американські штабні переговори. Сам факт цих переговорів говорить про розуміння США необхідності рано чи пізно вступити в війну. 27 березня 1941 року було прийнято план «ABC-1» (American-British Conversation), де було сформульовано основні положення американо-англійської стратегії війни. Основним рішенням, яке в певній мірі визначило подальший хід бойових дій в світовій війні, було рішення про те, що «сторони домовлялись, що Німеччина є ворогом №1 і їй слід завдати поразки в першу чергу» [27]. Якщо у війну вступить Японія, то про-

ти неї будуть вести оборону дві США твердо дотримувались цього положення. Так, коли Англія запропонувала Сполученим Штатам послати ескадру в Сінгапур, ті відмовились, щоб завчасно не спровокувати війну.

Ще одним важливим чинником, який вплинув на радикалізацію зовнішньополітичного курсу США, стали ознаки суттєвого перегрупування німецьких сил з заходу на схід. Це давало більше шансів на успіх у війні, перемога в якій «може наступити ще до закінчення цих двох років, але ми не маємо права розраховувати на це» [28].

Виступаючи 29 грудня 1940 року, Рузвельт вперше публічно висловився за перетворення США в воєнну державу. «Щоб вижити... ми повинні перетворити себе у військову силу на основі воєнної промисловості» [29]. 11 березня сенат, не зважаючи на опір ізоляціоністів на чолі з Уїлером, проголосував, як і палата представників, за закон про «ленд-ліз» (відповідно «за» – 60 і 260; «проти» – 35 і 165). В законі передбачалося, що «при остаточному визначенні розмірів платежів за поставки повинні бути врахованими їх [країн, що домовляються – Р.Ж.] спільні інтереси з тим, зокрема, щоб строки і умови цих платежів не ускладнювали торгівлю між країнами, що домовляються» [30]. Таким чином, США, впливаючи через поставки на Англію, отримували можливість закріпитися у всіх частинах світу. В цей час Рузвельт формує свій «воєнний кабінет». До нього увійшли: військово-морський міністр Нокс, воєнний міністр Стімсон, міністр фінансів Моргентау, державний секретар Хелл, особистий радник Гопкінс. В США розгортається діяльність, яку інакше, ніж повільна підготовка до війни, і не назвеш. Англія отримує право ремонтувати кораблі на американських верфях. Їй передається 65 кораблів, захоплених у країн «осі». Вашингтон веде переговори з датським послом про включення Гренландії під захист США і створення там баз.

Після вдалих операцій англійців на Близькому сході США відправляють туди вантажі допомоги, вперше отримавши доступ до багатої нафтою Перської затоки.

3 квітня, в дуєі угоди «ABC-1», Старк видає наказ перевести з Тихого океану в Атлантику три лінкори, авіаносець і чотири панцерники. Квітень став місяцем успіхів країн осі: Роммель наступав на кордонах Єгипту, були захоплені Югославія, Греція, значних успіхів досягли німецькі підводні човни в Атлантиці. В цих умовах президенту не залишалось нічого іншого, як розпочати «фактично власну лінію» [31].

Без відома сенаторів він віддав наказ топити підводні човни по мірі можливості і зняв, фактично, всі обмеження на торгівлю з Англією. Ще в січні 1941 року були окуповані американськими військами Гренландія і Ісландія, а американські кораблі почали брати в свої руки контроль над Північною Атлантикою. Травень–червень 1941 року, за словами посла США в Віші містер Легі, був найважчим періодом для американських дипломатів. Намітилось явне зближення Німеччини з Франко і Петеном і тому Сполучені Штати використовують всі можливості тиску на ці країни. В неокуповану частину Франції, зокрема, Вашингтон відправляє вантажі з продовольством і пальним. Намагаючись довідатись про настрої, які панували серед політичних діячів Франції, американське посольство ретельно відслідковувало особисту переписку колишнього прем'єра Рейно [32, 33, 34]. Президент навіть розглядав можливість переведення значної частини Тихоокеанського флоту в Атлантику, розглядалися плани захоплення Азорських островів. Три-чотири повідомлення приходили стосовно ситуації навколо Британських островів [35]. Десятого квітня конгрес США приймає спільну резолюцію про підтвердження принципів доктрини Монро, де попереджає, що в разі передачі територій на Американському континенті від однієї неамериканської держави іншій, США вживатимуть відповідних заходів. Причина, яка увесь час змушувала американців повторювати одне і теж, полягала в тому, що умови перемир'я про те, що «німці не будуть чіпати французьку колоніальну імперію... і завіряння, що ми [французи – Р.Ж.] не надамо добровільної активної допомоги Німеччині, не мали взагалі ніякого значення» [36]. В кінці травня, а саме 27 травня 1941 року, з метою «мати можливість швидко і рішуче давати відсіч будь-яким спробам ворожого оточення цієї півкулі, або створенню будь-яких баз для агресії проти неї, а також для ліквідації загрози руйнівного проникнення ворожих агентів на нашу територію і в наше суспільство» [37] президент оголошує необмежений надзвичайний стан на всій території країни і вперше висловлюється про мож-

ливість війни з Німеччиною. «Якщо наступ гітлеризму не зупинити тепер, Західна Півкуля буде в межах доступності для нацистської зброї» [38]. Говорячи про те, що атака на Чехословаччину почалася в Австрії, Рузвельт фактично говорив про те, що США вже атаковані.

Похитнулась і громадська думка. В травні 1941 року 85% опитаних вважали, що США, зрештою, вступлять у війну. 11 червня 1941 року навіть з'явився для цього привід – німецький підводний човен потопив американське судно «Робін Гуд». Але президент не поспішав. В Європі намічався корінний поворот. 22 червня Німеччина напала на СРСР. Які корективи це внесе в зовнішню політику США, в Вашингтоні ще не знали, однак твердо розуміли, що це чудова можливість отримати союзника у боротьбі з нацизмом. Тому вже 24 червня 1941 року в США було розморожено рахунки СРСР, чим, фактично, знімалося «моральне ембарго», накладене на Радянський Союз під час фінської війни. Невдовзі, першого жовтня 1941 року, за ініціативою Оскара Кокса, правої руки Гопкінса з юридичних аспектів, закон про «ленд-ліз» було розповсюджено і на СРСР [39], оскільки в США вважали, що «з вступом в війну СРСР Америка уникне безпосередньої участі в бойових діях, а буде тільки надавати озброєння і амуніцію країнам, воюючим проти Гітлера» [40].

Таким чином, американська зовнішня політика з осені 1940 року – по червень 1941 року являла собою період безпосередньої підготовки США до війни. «Світовий конфлікт втягне в себе США і... США готові ввійти в цей конфлікт» [41]. Це також був період перетворення теоретичних ідей про світове домінування США в площину перших практичних кроків на цьому шляху. А «ленд-ліз» став унікальним засобом приведення цього механізму в дію. Водночас «ленд-ліз» пов'язував США і Британію, як союзників і тому невдачі англійців навесні 1941 року неминуче привели б США до безпосереднього вступу в війну. Цього не сталося завдяки нападу Німеччини на СРСР, що дав Англії воюючого союзника, а Сполученим Штатам можливість відтягнути час свого вступу в війну.

ЛІТЕРАТУРА

1. Telegram, Kennedy to Secretary of State, June 12, 1940, 10:35-11:07 a.m., President's Secretary's File (PSF) Safe File: Kennedy, 1940, Franklin D. Roosevelt Library and Digital Archives.
2. Telegram, Kennedy to Secretary of State, May 15, 1940, 10:12-10:15 p.m., President's Secretary's File (PSF) Safe File: Kennedy, 1940, Franklin D. Roosevelt Library and Digital Archives.
3. Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers. 1939.- Volume II: General. The British Commonwealth and Europe. -P. 300-306.
4. Черчилль Уинстон. Вторая мировая война: В 3 кн. Сокр. пер. с англ. – М.: Воениздат, 1991. – Кн. 1, Т. 1–2. – С. 480.
5. Там же.

6. История международных отношений и внешней политики СССР 1917–1967 гг.: В 3-х т. Под общ. ред. чл.-кор. АН СССР В.Г. Трухановского.– М.: Международные отношения, 1967.– Т. 2: 1939–1945 гг. [Авт. Трухановский В.Г., Антюхина-Московченко В.И., Волков Ф.Д. и др.] Ред. В.Б. Ушаков.– С. 96.
7. Там же.
8. Черчилль Уинстон.– Указ. соч.– Кн. 1, Т. 1–2.–С. 483.
9. История международных отношений и внешней политики СССР.– С. 97.
10. Черчилль Уинстон.– Указ.соч.– Кн. 1, Т. 1–2.– С. 520.
11. Telegram, Matthews to Secretary of State, November 12, 1940, 6:34 p.m., President's Secretary's File (PSF) Safe File: France, 1940, Franklin D. Roosevelt Library and Digital Archives.
12. Черчилль Уинстон.– Указ.соч.– Кн. 1, Т. 1–2.– С. 539.
13. Там же.- С. 547.
14. Plan Dog, November 12, 1940, President's Secretary's File (PSF) Safe File: Navy Dept. "Plan Dog", 1940. Franklin D. Roosevelt Library and Digital Archives.
15. Ibid.
16. Telegram, D.J. Callaghan to Franklin D. Roosevelt, January 13, 1941, President's Secretary's File (PSF) Safe File: Great Britain, 1941, Franklin D. Roosevelt Library and Digital Archives.
17. Telegram, Secretary of State to OPNAV, January 11, 1941, President's Secretary's File (PSF) Safe File: Great Britain, 1941, Franklin D. Roosevelt Library and Digital Archives.
18. Telegram, D.J. Callaghan to Franklin D. Roosevelt, January 17, 1941, President's Secretary's File (PSF) Safe File: Great Britain, 1941, Franklin D. Roosevelt Library and Digital Archives.
19. Captain Callaghan, February 27, 1941, President's Secretary's File (PSF) Safe File: Great Britain, 1941, Franklin D. Roosevelt Library and Digital Archives.
20. Telegram, Johnson to Secretary of State, December 6, 1940, President's Secretary's File (PSF) Safe File: Great Britain, 1940, Franklin D. Roosevelt Library and Digital Archives.
21. Черчилль Уинстон.– Указ.соч.– Кн. 1, Т. 1–2.– С. 548.
22. British requirements, January 5, 1941, President's Secretary's File (PSF) Safe File: Great Britain, 1941, Franklin D. Roosevelt Library and Digital Archives.
23. Черчилль Уинстон – Указ.соч.– Кн. 1, Т. 1–2.– С. 547.
24. Там же.-С. 548.
25. История международных отношений и внешней политики СССР.– С.98.
26. Document 2. Roosevelt's "Four Freedoms" Speech, 1941.// Eagles Ch. W., Morgan Th. S. Tindall with Shi America. A Narrative History. Study Guide.- Third edition: In Two Volumes.- New York, London: W.W. Norton & Company. 1984.-Volume II.–P. 251-255.
27. История международных отношений и внешней политики СССР.–С. 99.
28. Черчилль Уинстон.– Указ.соч.– Кн. 1, Т. 1–2.–С. 540.
29. Development of United States Foreign Policy. Addresses and Messages of Franklin D. Roosevelt.- P. 61.
30. Семиряга М.И. 17 сентября 1939 г.// Советское славяноведение.- 1990.- №5.- С. 65.
31. Уткин А.И. Дипломатия Франклина Рузвельта. – Свердловск: Издательство Уральского Университета. 1990.-С. 150.
32. Reynard to Marshall (Translation), May 18, 1941, President's Secretary's File (PSF) Safe File: France, 1941, Franklin D. Roosevelt Library and Digital Archives.
33. Reynard to Marshall (Translation), April 23, 1941, President's Secretary's File (PSF) Safe File: France, 1941, Franklin D. Roosevelt Library and Digital Archives.
34. Reynard to Marshall (Translation), April 5, 1941, President's Secretary's File (PSF) Safe File: France. 1941, Franklin D. Roosevelt Library and Digital Archives.
35. Beck to Secretary of State, June 9, 1941, President's Secretary's File (PSF) Safe File.: State Dept., 1941, Franklin D. Roosevelt Library and Digital Archives.
36. Telegram, Franklin D. Roosevelt to Secretary of State, May 14, 1941, President's Secretary's File (PSF) Safe File: France, 1941, Franklin D. Roosevelt Library and Digital Archives.
37. Proclamation of Unlimited National Emergency// Department of State Bulletin, May 31, 1941. - Washington DC: Government Printing Office, 1941.
38. Development of United States Foreign Policy. Addresses and Messages of Franklin D. Roosevelt.-P.82
39. Печатнов В.О. США: скрытые дебаты по "русскому вопросу" весной 1945 г.// Новая и Новейшая история.- 1997.- №1.- С.111.
40. Семиряга М.И. 17 сентября 1939 г.// Советское славяноведение.- 1990.- № 5.- С. 66.
41. Уткин А.И.- Указ.соч.- С.155.